

לך לך מארצך

וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ וּמְמֹלַדְתֶּךָ וּמִבֵּית אֲבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ: (בראשית יב א.)¹

בראשית רבה לט א-ב – טלטול לצד גדלות

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ וּמְמֹלַדְתֶּךָ וּמִבֵּית אֲבִיךָ" (תהלים מה יא) ... משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום, וראה בִּיָּרָה אחת דולקת.² אמר: תאמר שהבירה זו בלא מנהיג? הציץ עליו בעל הבירה, אמר לו: אני הוא בעל הבירה. כך, לפי שהיה אבינו אברהם אומר: תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג? הציץ עליו הקב"ה ואמר לו: אני הוא בעל העולם. "וַיִּתְּאֶזְרָא הַמֶּלֶךְ יַפְגֵּד" (שם יב) – ליפותך בעולם, "כִּי הוּא אֶדְנִיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִי לוֹ" ... רבי ברכיה פתח: "לְרִיחַ שְׂמֵנֶיךָ טוֹבִים שְׂמֵן תוֹרַךְ שְׂמֵךְ" (שיר השירים א ג) ... למה היה אברהם אבינו דומה? לצלוחית של אפופלסמון³ מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזווית ולא היה ריחה נודף. כיון שהיתה מיטלטלת היה ריחה נודף. כך אמר הקב"ה לאברהם אבינו: טלטל עצמך ממקום למקום ושמן מתגדל בעולם.⁴

בראשית רבה לט יא – הדרך ממעטת

"וַאֲעֵשֶׂךָ לְגוֹי גָדוֹל" ... אמר רבי חייא: לפי שהדרך מגרמת לשלשה דברים, ממעטת פריה ורביה, וממעטת את היציאה וממעטת את השם.⁵

רשב"ם דברים כו ה – אברהם הוא "ארמי אובד אבי"

ארמי אובד אבי - אבי אברהם ארמי היה, אובד וגולה מארץ ארם. כדכתיב: לך לך מארצך, וכדכתיב: ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי. לשון אובד ותועה, אחד הם באדם הגולה, כדכתיב: "תְּעִיִּי כְּשֶׁה אֲבָד בְּקֶשׁ עֲבָדְךָ וְכוּי" (תהלים קיט קעו), "צֹאן אֲבָדוֹת הָיוּ עֲמִי רֵעִיָּהֶם הִתְעוּם" (ירמיהו נ ו). כלומר, מארץ נכריה באו אבותינו לארץ הזאת ונתנה הקב"ה לנו.⁶

¹ אברהם, העולה הראשון לארץ (בלי הסוכנות ובלי משרד הקליטה), שם לדרך פעמיו במצוות ה'. וכשהוא נכנס ובה בשערי הארץ, דרך אלון מורה מקום שם, נגלה אליו הקב"ה, ככתוב: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזָרְעֶךָ אֶתְּנָה אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת". אברהם מודה לה' שהגיע אל "הארץ אשר אראך" ובונה שם מזבח הודיה, ככתוב: "וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' הַנְּרָאָה אֵלָיו". אנו מבקשים לדרוש ולהיידרש קצת למשמעות "לך לך מארצך" ו"הארץ אשר אראך", שני חלקי המפתח בפסוק ולקשר ביניהם.

² עיר, מקום יישוב מואר.

³ שמן המור. יש אומרים שהמקום בו התמחו בגידול וייצור שמן זה בארץ ישראל הוא עין גדי, כפי שמשמע מכיתוב שנמצא בחפירות **בית הכנסת העתיק בעין גדי**.

⁴ וכן הוא בשיר השירים רבה (פרשות א, ב) על הפסוקים: "לריח שמניך טובים", "ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך" – יציאת אברהם מאור כשדים (ובהמשך מחרון) מתוארת בצבעים יפים ונעימים, לצד גילוי האמונה באל אחד. ובסימן י בפרשה לט של בראשית רבה שהבאנו, מדגיש המדרש את "המציאה" ההדדית של הקב"ה ואברהם: "משל למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו ... ועשה צְבָרִים והביא מִקְבָּרוֹת וְכָבַד אֶת הָרֵאשׁוֹנָה וְלֹא מִצָּא, הַשְּׂנִי וְלֹא מִצָּא וּבְשִׁלִישִׁית מִצָּאָה. אמרו: מִצָּא הַמֶּלֶךְ מִרְגְּלוֹת שְׁלוֹ. כך אמר הקב"ה: מה צורך היה לי לייחס שם, ארפכשד, שלח, עבר, פלג, רעו, שרוג, נחור, תרח, לא בשבילך? ומצאת את לבבו נאמן לפניך". כבר הארכנו במציאה זו בדברינו **מי מצא את מי** בפרשה זו בשנה האחרת, וכבר שם רמזנו שלמרות מדרשים נאים אלה, יש גם צד קשה ולא נעים, צד של גלות ונדודים, בהליכתו של אברהם ממולדתו ומבית אביו אל ארץ לא נודעת. "לך לך" נשמע אולי קצת מפויס, כפי שמפרש רש"י: "לך לך – להנאתך ולטובתך, ושם אעשך לגוי גדול, וכאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד שאודיע טבעך בעולם". אבל עדיין יש כאן נטישה, נדודים וגלות. ועל כך נרצה להתעכב הפעם.

⁵ וכן הביא רש"י בפירושו על הפסוק בתחילת הפרשה. הברכה-הבטחה "וַאֲעֵשֶׂךָ לְגוֹי גָדוֹל" היא פיצוי על תלאות הדרך. ראו גם מסכת ראש השנה טז ב: "ואמר רבי יצחק: ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם, אלו הן: צדקה, צעקה, שינוי השם, ושינוי מעשה ... ויש אומרים: אף שינוי מקום, דכתיב: וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ מֵאֶרֶץ וּמְמֹלַדְתֶּךָ (בראשית יב), והדר (אח"כ): וַאֲעֵשֶׂךָ לְגוֹי גָדוֹל". הסבל הכרוך בשינוי מקום, שהוא מעין גלות, אינו דבר של מה בכך וגורם לכפרת עוונות. ראו שם דעה אחרת, שזכות ארץ ישראל היא שגורמת: "ההוא זכותא דארץ ישראל הוא דאהניא ליה". אבל גם לפי דעה זו, כדי להגיע לארץ ישראל ולהינות מזכותה, יש לטרוח ולסבול תלאות "לך לך".

⁶ וכן גם מפרש רשב"ם על הפסוק: "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אֲבִי" בהמשך פרשתנו (בראשית כ יג, התנצלות אברהם לאבימלך, להלן בהמשך הדברים): "כאשר התעו אותי - היגלוני ממקומי שנאמר: לך לך מארצך. וזהו שכתוב: ארמי אובד אבי, משום שהוגלה משם כי התעו אותי. ואובד אבי כפל לשון הוא, דכתיב: תעיתי כשה אובד, צאן אובדות היו עמי רועיהם התעו". על פי פירוש רשב"ם, "ארמי אובד אבי" שאנו אומרים בליל הסדר ומקורו בקריאת הביכורים (פרשת כי תבוא) הוא אברהם! לא יעקב, אלא אברהם. זאת ועוד, "ארמי" איננו לבן שהיה "אובד" את יעקב, כך מקובל לפרש (בנין קל הופך להפעיל), אלא אברהם. אברהם אובד ותועה בדרכים (בנין קל נשאר בפשוטו). זהו אברהם הארמי שהפך בעקבות הקריאה "לך לך" לאברהם העברי – זה שבא "משם", מהעבר ההוא (וכפשוטו, מבני עבר). "אבד" ו"תעה" כפעולות משלימות מה שחוזר אח"כ אצל הנין יוסף שמצאו איש כשהוא "תועה בשדה", בדיני השבת אבדה (שמות כג ד) ועוד. מעניין איך יסביר רשב"ם את המשך הפסוק בפרשת ביכורים: "וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהיה שם לגוי עצום ורב וכו'". גם הפסוק השני שמביא רשב"ם מהמשך פרשתנו: "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אֲבִי", אומר דרשני ועל כך בהמשך. וכבר זכינו להקדיש דף מיוחד בפרשת כי תבוא **לארמי אובד אבי**.

בראשית רבה נב יא – התעו אותי אלהים מבית אבי

"ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי וגוי" (בראשית כ יג) - אמר ר' חנין: הלואי נדרוש פסוק זה בשלוש פנים ונצא ידיו.⁷ בשעה שביקשו אומות העולם לְיָדוּג לִי, עד שאני בבית אבי, נתקיים עלי הקב"ה.⁸ ובשעה שביקשו אומות העולם להתעות אותי, נגלה עלי הקב"ה ואמר לי: "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך".⁹ ובשעה שביקשו אומות העולם לתעות מדרכיו של הקב"ה, העמיד להם הקב"ה שני גדולים משל בית אבא, שם ועבר, והיו מתרין בהן.¹⁰

ספרי דברים פיסקא שיג - המלך שננטש במדבר

"ימצאהו בארץ מדבר" - זה אברהם. משל למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר. הניחוהו חיילותיו במקום הצרות, במקום הגייסות, במקום הליסטים והלכו להם. נתמנה לו גיבור אחד, אמר לו: אדוני המלך, אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כלום. חייך שאיני מניחך, עד שתיכנס לפלטרם שלך ותישן על מיטתך. כענין שנאמר: "ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים" (בראשית טו ז). "יסובבנהו" - כענין שנאמר: "ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך" (בראשית יב א).¹¹

תנחומא לך לך סימן ג – יעד המסע לא ברור

"אל הארץ אשר אראך" - לא אמר ליה למקום פלוני. זו ניסיון בתוך ניסיון. יש אדם שהולך ואינו יודע לאיזו מקום הוא הולך. מה עשה? נטל את כליו ואת אשתו – "וילך אברם כאשר דבר אליו ה'".¹²

בראשית רבה לט ח – אברהם בוחר בארץ

"וילך אברם כאשר דבר אליו ה' - אמר רבי לוי: בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור, ראה אותן אוכלים ושותים ופוחזים. אמר: הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת. וכיון שהגיע לסולמה של צור, ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש, בעידור בשעת העידור. אמר: הלואי יהא חלקי בארץ הזאת. אמר לו הקב"ה: "לזרעך אתן את הארץ הזאת".¹³

⁷ הלואי ששלוש הדרשות שנביא להלן יאפשרו לנו להבין את הפסוק ונצא עם ידיו (לא) למעלה. שים לב שמדובר בהתנצלותו של אברהם כלפי אבימלך על שהטעה אותו ואמר על שרה שהיא אחותו ולא שהיא אשתו. כאילו אברהם אומר לאבימלך: א-להים התעו אותי ולכן אני נאלץ להטעות אותך. ראו דבריו הנכוחים של אבימלך הן כלפי הקב"ה בשעת מעשה: "הגוי גם צדיק תהרוג. הלוא הוא אמר לי אחותי היא והיא גם היא אמרה אחי הוא", והן למחרת בבוקר כלפי אברהם: "מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה, מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי". וכבר הארכנו לדון בפרשה זו בדברינו [הגוי גם צדיק תהרוג](#) בפרשת וירא.

⁸ יציאתו של בית תרח מאור כשדים באה בשל המאבקים שאברהם ניהל כנגד עבודת כוכבים שם, מאבק שהיה בו גם מרידה במלכות, בנמרוד. ראו בראשית רבה סוף פרשה לח, בסיפור על שבירת הפסלים ע"י אברהם והשלכתו לכבשן האש. כבר שם הגן עליו הקב"ה, אבל תרח ומשפחתו נאלצו לגלות בשל מאבקי של אברהם בעובדי האלילים בארצו ומולדתו. ראו דברינו [אברהם ונמרוד, דרכו של אברהם לאמונה בבורא עולם](#) ועוד, בפרשה זו. ראו גם [אברהם ודור הפלגה](#) שמאבק זה החל עוד קודם.

⁹ ציווי הקב"ה "לך לך", בא בעקבות רדיפות אנשי אור כשדים. מעין מה שהקב"ה אומר גם ליעקב שאין לו מה לחפש יותר בחרן והגיע הזמן שישוב לארץ כנען. ראו בראשית פרק לא, דברינו [שוב אל ארץ מולדתך](#) בפרשת ויצא.

¹⁰ לא ברור אם אכן יצאו ידיו מהקושי של הפסוק: "ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי". פסוק זה אכן מעורר קשיים רבים ומעמיד את כל ענין "לך לך" באור אחר לגמרי. ראו גם ההתחבטות להלכה אם "אלהים" שבפסוק זה הוא לשון קודש או חול, בירושלמי מגילה פרק א הלכה ט: "כל השמות הכתובים באבינו אברהם קודש חוץ מאחד שהוא חול ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי. ויש אומרים אף הוא קודש שאילולי אלהים כבר התעו אותי". וכן מסכת סופרים פרק ד הלכה י: "כל השמות האמורין באברהם קודש, חוץ מאחד שהוא חול, שנאמר: ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך, ויש אומרים: ויהי כאשר התעו אותי אלהים; ר' חנינא בן אחי של ר' יהושע אומר: קודש, שאילולי אלהים כבר התעו אותי". ראו עוד אבן עזרא ורמב"ן על הפסוק. נראה שגלשנו לנושא אחר שבחלקו כבר דנו בו בדברינו [הגוי גם צדיק תהרוג](#) בפרשת וירא ויש להוסיף ולהעמיק בו. ולגבי שם ועבר שני הגדולים, ראו דברינו [שם ועבר – אבות אבותינו](#) בפרשת נח.

¹¹ כבר הבאנו מדרש מופלא זה בדברינו [מי מצא את מי](#) בפרשה זו בשנה שעברה. ושם הראינו שאחת האפשרויות, היא שהמלך שננטשו אותו הוא אברהם והגיבור הוא הקב"ה שבא להצילו להבנתו (ויש גם אפשרות הפוכה). לפי שיטה זו, המדרש מדגיש את בדידותו של אברהם שננטש ע"י משפחתו ואנשי עירו וארצו ונאלץ לצאת לדרך נדודים. דבריו של הגיבור למלך: "אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כלום", רק ממחישים את אימת הנטישה והחרדה שהיו מנת חלקו של אברהם בצאתו למסע "לך לך".

¹² נפנה עתה "לחצי השני" של הפסוק: "אל הארץ אשר אראך". לאן "לך לך"? ליעד לא ברור. ניסיון בתוך ניסיון, גם לצאת לנדודים ולגירות וגם ללכת למקום לא נודע וממילא למשך זמן לא ידוע. ואברהם עומד בניסיון. ראו הרחבה של מדרש זה בתנחומא (בובר) פרשת לך לך סימן ד: "לך לך אל הארץ אשר אראך - ניסיון בתוך ניסיון, שלא אמר לו לאיזה מקום לילך, אלא אל הארץ אשר אראך. דבר אחר: אל הארץ אשר אראך - אמר ר' ברכיה הכהן ברבי: זה שאומר הכתוב: אשכילך ואורך בדרך זו תלך (תהלים לב ח) - שאני אשכילך ... אתן בך חכמה ... ואורך - שאני קושטך לדרך טובה ... אל הארץ אשר אראך. א"ל: אברהם, אין אתה מפסיד". ריבוי ההבטחות, רק מצביע על הקושי ועל הצורך בפיוצו. אבל צריך לשוב ולזכור שאת החצי הראשון של המסע, עשה תרח.

¹³ אברהם הוא שבוחר את ארץ כנען! כמעט היינו אומרים: אל הארץ אשר אראך - הארץ אשר תיראה לך. או במילים אחרות: כשתגיע לשם, כבר תדע בעצמך שזו הארץ המיועדת. בדומה לציווי בעקידה (להלן). וכשהגיע אברהם לארץ כנען ובחר בה (הגם שראה

רבי יוחנן, שאמר ר' יוחנן: "ויאמר קח נא את בנך את יחידך" (בראשית כב ב), אמר לו: זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו. אמר לו: "אשר אהבת", אמר לו: ויש תחומים במיעיים? אמר לו: "את יצחק". ולמה לא גלה לו? כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור. דאמר רב הונא משם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: מִשְׁקָהּ הקב"ה וּמִתְלָה עיניהם של צדיקים ואח"כ הוא מגלה להם טעמו של דבר.²³ כך, "אל הארץ אשר אראך", "על אחד ההרים אשר אומר אליך", "וקרא אליה את הקריאה אשר אני דובר אליך" (יונה ג ב), "קום צא אל הבקעה ושם אדבר אתך" (יחזקאל ג כב).²⁴

אור החיים על הפסוק (בראשית יב א) – הארץ שראויה לך ואתה ראוי לה

עוד יתבאר על דרך מה שאמרו בספרי בפסוק "אשר אני שוכן בתוכה", "אשר אני שוכן בתוך בני ישראל" (במדבר לה לד), אין שכינה שורה אלא בתוך בני ישראל ובעודך בארץ ע"כ.²⁵ והוא שאמר ה' לאברהם "אל הארץ אשר אראך", פירוש: ראויה לך ואתה ראוי לה. ושיעור התיבה הוא: אשר אראה אותך לה ואראה אותה לך. כי זה בלא זה אינם ראויים להשראת שכינה ולרוב הצלחות.²⁶

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: לאחר 'סגירת הגיליון' הזדמן לנו המדרש שלהלן והתקשינו לשבצו לעיל. המדרש מובא ככתבו וכלשונו, בלי שום הערת שוליים, וכל אחד ואחת ישבצו אותו במקום שנראה להם ראוי.

בראשית רבה פרשה לט סימן ח

רבי יהודה ורבי נחמיה. ר' יהודה אמר: "לך לך" שתי פעמים: אחת מארם נהרים ואחת מארם נחור. רבי נחמיה אמר: "לך לך" - שתי פעמים: אחת מארם נהרים ומארם נחור, ואחת שהפריחו מבין הבתרים והביאו לחרן. זהו שכתוב: "עֲמַךְ נִדְבַת בְּיוֹם חִילָךְ בְּהַדְרֵי קִדְשׁ מִרְחֹם מִשְׁחָר לָךְ טַל יִלְדְתִיךָ" (תהלים קי ג). "עמך נדבות" - עמך הייתי בעת שנדבת לשמי לירד לכבשן האש. "ביום חילך" - בשעה שפנסת לי כל אותם החיילות והאוכלוסים. "בהדרי קדש" - מהדרו של עולם הקדשתך. "מרחם משחר" - מרחמו של עולם שחרתך לי. "לך טל ילדותך" - לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר: תאמר שיש בידי עון שהייתי עובד עבודת כוכבים כל השנים הללו? א"ל הקב"ה: "לך טל ילדותך" - מה טל זה פורח אף עונותך פורחים. מה הטל הזה סימן ברכה לעולם, אף אתה סימן ברכה לעולם.

זהו שכתוב: "ואומר מי יתן לי אבר כיונה ועופה ואשכונה" (תהלים נה ז) - למה "כיונה"? ר' עזריה בשם רבי יודן אמר: לפי שכל העופות בשעה שהם יגעים, הן נחין על גבי סלע או על גבי אילן. אבל היונה הזו, בשעה שהיא

בדברינו **תרח סבנו** בפרשה זו והראינו שאברהם חוזר לחרן לנסות לקחת את אביו לארץ כנען, אך זה מסרב. אברהם חוזר לארץ כנען לקיים את ציווי הקב"ה "לך לך" גם במחיר אי כבוד אב ואם. ומי בא לסעוד את תרח בזקנותו? נחור שלא הצטרף למסע הראשון ונשאר באור כשדים, אך לאחר מכן הצטרף אל תרח אביו בחרן. ראו גם בדברינו **כיבוד אב ואם ועליה לארץ**.

²³ נוסחאות אחרות: מתה במקום משה, עושה דבר תמוה. כך או כך, מִשְׁקָהּ וּמִתְלָה או מִתְלָהּ וּמִתְלָהּ, הקב"ה מגלה טפח ומכסה טפחיים בדבריו אל האבות, אם כניסיון אם כדרך חיבה וקרבה.

²⁴ לפי שיטת ר' יוחנן אין הבל, באופן הדיבור והשיח שבין הקב"ה לאברהם, בין ניסיון ההגירה וניסיון העקידה. בשניהם, היה דיבור הדרגתי ומסותר. הליכה אחרי צו הא-להים מתחנה לתחנה, צעד אחר צעד, בלי לדעת את היעד המדויק. גם "אל ארץ המוריה" איננו מקום מדויק שהרי התורה אומרת בפירוש: "על אחד ההרים אשר אומר אליך" ולא ידע אברהם את המקום עד שלא הגיע לשם. כך או כך, בין לשיטת ר' לוי ובין לשיטת ר' יוחנן, הציווי בלשון "לך לך" של ניסיון העקידה, סוגר מעגל חיים ומחזיר את אברהם כ-65 שנה אחורה לציווי של "לך לך" של ניסיון ההגירה לארץ כנען. ומן הסתם נדדו מחשבותיו של אברהם רחוק, רחוק ... איך ה"לך לך" הראשון מביא אותו בסופו של דבר ל"לך לך" השני הנורא של הציווי להקרבת יצחק ... האם זו הייתה מטרת כל ההליכה לארץ חדשה? ראו מדרש זוטא - קהלת (בובר) פרשה ד על הפסוק בקהלת ד ח: "יש אֶחָד וְאֵין שְׁנֵי גַם בֵּן וְאֵחָ אֵין לוֹ וְאֵין קֶץ לְכָל עֲמָלוֹ ... גַם זֶה הִבֵּל וְעֵנָן רָע הוּא - יש אחד - זה אברהם ... ואין שני, שאין לו בן זוג כמותו ... בשעה שאמר לו הקב"ה קח נא את בנך - ואח אין לו. בשעה שאמר לו הקב"ה לך לך מארצך - ואין קץ לכל עמלו. למעשים טובים. ולמי אני עמל. לא לעשות כמותו. וכל מי שאינו עושה כן גם זה הבל".

²⁵ ע"כ - עד כאן לשון מדרש ספרי שאור החיים מצטט. נוסח ספרי במדבר שבידינו הוא כדלהלן (פיסקא קסא סוף ספר במדבר): "אשר אני שוכן בתוכה - חביבים ישראל שאף על פי שהם טמאים שכינה ביניהם, שנאמר: השוכן אתם בתוך טומאתם. ואומר בטמאים את משכני אשר בתוכם. ואומר ולא יטמאו את מחניהם (במדבר ג) ואומר ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה". ראו שם.

²⁶ המילה "אראך" עפ"י אור החיים מקפלת בתוכה: ראוי לה וראויה לך. אתה ראוי לה (לארץ) והיא (הארץ) ראויה לך. ורמב"ן יוסיף שאז נראה אליו ה' (ראו הערה 17 לעיל). לגבי אברהם, שאח"כ נתקל בקשיים רבים לרשת את הארץ ולהתנחל בה ולזכות לדור המשך, דברים אלה של אור החיים רק מעצימים את הניסיונות שנדרש לעמוד בהם. ולוואי שזכה גם אנו שהארץ תהיה ראויה לנו ואנו נהיה ראויים לה ולא נדע עוד - לא "לך לך" של הגירות ולא "לך לך" של עקידות.

פורחת ויגיעה, קופצת באחד מאגפיה ופורחת באחד מאגפיה. "הנה ארחיק נדוד" (תהלים נה ח) - נדנוד אחר נדנוד, טלטול אחר טלטול. "אלין במדבר סלה" - מוטב ללון במדברות של א"י ולא ללון בפלטרויות של חוץ לארץ. ואם תאמר: לא גהץ אברהם ושמח על דיבור המקום, ולמה לא יצא? שעדיין לא הורשה. אבל משהורשה: "וילך אברם כאשר דבר אליו ה'".